

ואולם תמיהני כי עיקר דינו של הגהות מיימוניות בשם בה"ג לענין קריאת שמע היא מחלוקת גדולה בין בראשונים בין באחרונים ומחבר הקונטרס לא הזכיר זה וגם בשו"ת אגרות משה סתם בדבר, ובדברי הראשונים עיין בספר עינים למשפט במסכת ברכות דף כ"ד ובאריכות בספר בני ציון על או"ח כרך ב' סימן ע"ה והרוב התירו בפחות מטפח מבשרה ואכ"מ. וגם בין גדולי האחרונים רבו המתירים ועיין בספר כף החיים וכן משמע בערוך השלח, ונהי שלכתחילה יש להורות כפשטות דברי הרמ"א אבל בצרוף סניף כלשהו ושלא לענין קריאת שמע או שלא בבשרה שדיבר בהם בהגהות מיימוניות אלא בשערה בלבד אין להחמיר וכמו שמצינו חילוק ברמב"ם בין גוף לשער. וכן משמע באור זרוע חלק א' סימן קל"ג בשם רבנו חננאל שכתב ובאשה אחרת אפילו בפחות מטפח שנתגלה מבשרה וכו' עכ"ל שהחמיר דוקא בבשר, ומה שכתב הראב"ה סימן ע"ז דכל הני דאמרינן הכא טפח באשה ערוה ואפילו היא אשתו ובאשה אחרת אפילו דבר קטן מטפח וכן שוק באשה ערוה וכן שער באשה ערוה כל הני אסור לקרוא קריאת שמע כנגדם עכ"ל פי' שכל הני הם לענין קריאת שמע ולא שכלל שער איתם לענין פחות מטפח וכן כוונת הגהות מיימוניות. רק מה שהביא בספר עינים למשפט מן האור זרוע שכתב פי' ר"ח הי' שער יוצא מתוך בגדה ובשרה מכוסה אין בו משום ערוה כי שער הוא ולא בשר עכ"ל אינו ענין לכאן כי מיירי בנגיעה ולא בראייה. וכיון שרבים מתירים בפחות מטפח אפילו בבשר בודאי אין להחמיר בשער. יהודה הרצל הנקין

שלא בפני אחרים אינה צריכה כסוי, ברם משם אין ראייה לכאן כי הרמב"ם אינו אוסר גילוי פחות מטפח אפילו מבשרה כמו שכתב בהלכות קריאת שמע פרק ג' הלכה ט"ז וגם פרושו בקלתה שונה מהראשונים הנ"ל.

והנה בהגהות מיימוניות מיירי בפחות מטפח מבשרה ובשו"ת אגרות משה חילק בסברה בין בשר לבין שער, ומחבר הקונטרס הרבה לתמוה על מה שכתב בחלק אורח חיים חלק ד' סימן קי"ב אות ד' ולא זכר שעיקר דברי שו"ת אגרות משה הם בחלק אבן העזר חלק א' סימן נ"ח ועוד עיין בחלק אורח חיים חלק א' סימן מ"ב, ובפרט מה שכתב בקונטרס בהערות אות י"ד בחלק הראשון והרביעי הוא בהעלם מהאגרות משה חלק אבן העזר. והגם שלא הבנתי סברת הגרמ"פ ז"ל בחלק אבן העזר שם שכיון שמדאורייתא צריך רוב הראש להיות מכוסה אם כן כל הראש הוא מהמקומות המכוסים שבגוף. וסיים בהערות שכיון שהתשובה באגרות משה בחלק אורח חיים חלק ד' סימן קי"ב היא משנת תשי"ז ואילו באותו חלק סימן ט"ז בתשובה משנת תשל"ב כתב הגרמ"פ שלקרות קריאת שמע כנגד פחות מטפח משער של אשה אחרת תלוי במחלוקת ברמ"א בבשר בפחות מטפח ואם כן חזר בו הגרמ"פ מדבריו הראשונים, ותשובה זו נכתבה י"ד שנים לפני מותו ולא כמו שכתב בהערות שהיא משנתו האחרונה. ואיני יודע האם היא תזרה או סתירה וכנמה סתירות בשו"ת אגרות משה מפאת רבוי תשובותיו או שלא רצה להיכנס שוב לעובי הקורה שהרי הזכיר הדבר רק בקצור.

סימן כו

עוד הערות בדיני צניעות

צניעות שהזכרתי לו וגם צילום ההערות כפי שבקש, אבל באותו מכתב שלא נכתב למורה הוראה לא רציתי לערער על יסודות הענין וכאן אבאר א"ה.

(1)

במסכת ברכות דף כ"ז עמוד א' אמר רב יצחק טפח באשה ערוה, למאי אילימא לאסתכלי

ב"ה, י"ג אלול תשנ"ג
לרב אחד

תודה בעד החומר ששלח אודות מנהגי בעל ואשתו, בתשובות הגרמ"פ ז"ל לא ראיתי מה להוסיף על מה שכתבתי וטרם עיינתי בשאר. שלחתי לו העתק ממה שהשבתי על ההערות שבסוף הקונטרס בעניני

הוא סומא או מעצים עיניו אף על פי שאינו רואה ואינו מהרהר ונלמד משוק באשה ערוה שהכתוב קרא לה ערוה בהדיא ולהלן אכתוב עוד מזה אי"ה, וממילא אם גם לענין קריאת שמע שער באשה ערוה אף שער הבתולות בכלל למרות שרגיל בהן ואינו מהרהר. והרי"ף השמיט אפילו טפח מבשרה וכמדומה שחסר גם בהלכות גדולות הוצאת הילדסהיימר וספר האשכול הוצאת אלבק ועיין בחדושי הרשב"א בשם הראב"ד, ברם הרי"ף מודה שאסור לראות שער או לשמוע קול ערוה כדי ליהנות ממנו בדומה לטפח מגולה שנאסר מדברי רב ששת אף על פי שנדחה איסורו לענין קריאת שמע.

אמנם שאר ראשונים פרשו שער באשה ערוה גם לענין קריאת שמע וכן פסק בשלחן ערוך סימן ע"ה סעיף ב' וחזר בו ממה שפסק בבית יוסף כדעת הרמב"ם אף על פי שדרכו לפסוק כדעת הרי"ף והרמב"ם נגד הרא"ש. מיהו קול באשה ערוה קיל טפי כי מלבד הראשונים הנ"ל גם לדעת הסמ"ק מצוה פ"ג ופסקי רי"ד והרא"ש והטור לא נאמר איסור קול באשה לענין קריאת שמע וכן בשלחן ערוך כתב שיש להיזהר ולא כתב שהקריאה אסורה. ונמצא שמדינא איסור קול באשה הוא על האיש שלא להתכוון ליהנות כמו באצבע קטנה, ובודאי אם היא מזמרת לבדה היא מכשילתו כי איך לא ישים לה לב אם קולה ערב אבל אם מזמרת עם אחרים שאז תרי קלי לא משתמעי ורק החשש הוא שמא יהיב דעתיה לשמוע הרי אין כאן אונס ואין היא מכשילתו ורק עליו מוטל שלא להתאמץ לשמוע כמו שאסור לו להסתכל בה. והוא טעם גדול להתיר זמירות ביחד ואולי משום כך התיר הגמ"ז בפשיטות.

ובהרבה ענינים האיסור הוא על האיש ולא על האשה וכמו במסכת ברכות דף ס"א עמוד א' לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו אשתו עכ"ל ובשו"ת הרדב"ז חלק ב' סימן תש"ע פרש הטעם משום הרהור, ומה שפרש"י שם אפילו היא אשתו גנאי הדבר עכ"ל דוקא באשתו הוא גנאי בלבד אבל באשת איש אסור משום הרהור וכן כתב ביד דוד ושלא כשו"ת הרדב"ז שכתב שגם באשתו אסור משום הרהור. ועוד שם ברדב"ז אסר גם ללכת רחוק מאחוריה כל שרואה תנועותיה, ואולם בגליוני הש"ס הביא מספר חסידים ופרי עץ חיים שאסור רק בתוך

בה והאמר רב ששת וכו' כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כמסתכל במקום התורף אלא באשתו ולקריאת שמע עכ"ל. והיה לרב ששת לאשמעינן רבותא טפי שכל המסתכל אפילו בחוט שערה של אשה שהיא קטנה בהרבה מאצבע קטנה כאילו מסתכל בבית התורף כי הלא רב ששת הוא שאמר שם שער באשה ערוה, אלא את זה גופא השמיע לנו שבתחילה אמר כל המסתכל באצבע קטנה כאילו מסתכל במקום התורף שהוא בית הערוה ושוב הוסיף ששער באשה ערוה וגם המסתכל בשערה של אשה כאילו מסתכל בערותה, נמצא שלא הזכיר שער באשה אלא לענין איסור הסתכלות ולא לענין שאסור לקרוא את השמע כנגדה. וזהו המקור לראשונים שכתבו ששער באשה ערוה נאמר לענין הסתכלות ולא לענין קריאת שמע וכמו שהביא בספר האשכול הלכות קריאת שמע פרק ד' בשם יש מי שאומר וז"ל לא אתמר בגמ' לענין ק"ש קול באשה ושער באשה אלא לאסור להנות בקולה ושערה של ערוה עכ"ל, וכן דעת ספר ארחות חיים הלכות קריאת שמע אות ל"ז ופסקי הריקנטי סימן כ"ז בשם רבנו טוביה בשם רבנו חם ואהל מועד שער קריאת שמע דרך ה' נתיב ה' בשם רבנו תם וספר האגודה בשם ר"י ואור זרוע חלק א' סימן קל"ג בשם רבנו יהודה החסיד בר יצחק, וכן הרמב"ם בהלכות קריאת שמע פרק ג' הלכה ט"ז השמיט שער לענין קריאת שמע וכן בסמ"ג מצות עשה י"ח וספר עץ חיים. לפי שיטה זו אסור לאיש להסתכל בשער של אשה כדי ליהנות ואילו האשה אינה מחויבת לכסות שערה כי האיסור תלוי בו ולא בה וכמו שאסור לו להסתכל באצבע קטנה שלה אבל אין היא חייבת לכסותה. ומה שנשואה חייבת בכסוי שער משום עוברת על דת הוא משם אחר, ובמקום שאין דת יהודית כמו בבתולות אין איסור בגילוי שער אפילו יותר מטפח אף על פי שאסור להסתכל בשערה של בתולה.

וזוהי כוונת רבנו טוביה בשם רבנו תם שכתב דוקא להסתכל היא ערוה אבל לקרות כנגד שערה מותר שהרי מעשים בכל יום שאין נוהרים מלקרות נגד שער בתולות עכ"ל כלומר שאם שער באשה ערוה לקריאת שמע אזי אסור לקרוא מול שער של כל אשה שהרי בסתם אמרו, ונראה בדעת רבנו תם שמה שנקרא ערוה לקריאת שמע הוי דומיא דערוה דאורייתא ואסור לקרות כנגדו אפילו בלילה או אם

לגרום שיסתכלו בה. וכיון שמשום מכשול קאטינן עלה אינו שונה משאר ולפני עור שצריך להיות בחד עברא דנהרא לדעת הרמ"א בורה דעה סימן קנ"א סעיף א' היינו שאין שם נשים אחרות העושות אותה הפעולה או לובשות באותה צורה ומושכות תשומת לב הגברים אליהן. ולדעת הרמב"ם והשלחן ערוך או אפילו לדעת הרמ"א כשאין שם אשה אחרת, עדיין תלוי במחלוקת ראשונים האם בספק מכשול עובר על ולפני עור שהרי אינו ודאי שיהרהרו בה אם אינה ערומה ממש, עיין במסכת עבודה זרה דף ו' עמוד א' מנין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר וכו' ת"ל ולפני עור לא תתן מכשול עכ"ל ופרש"י שמא יבוא לשתותו עכ"ל וכן נראה ברא"ש ואלמא גם בספק מכשול עובר המושיט, ואילו בפסקי אור זרוע ובנמוקי יוסף גרסו ברש"י אם בא לשתותו עכ"ל וכן הנוסח ברש"י שעל הר"ף ופירש באור זרוע שהנזיר אומר בפרוש שרוצה לשתות ועיין בתוספות שם אבל בספק אינו עובר המושיט ועיין בשדי חמד מערכת הוי"ו כלל כ"ו אות א' וי'. ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ד' סימן ה' פרק ג' אות ג' חילק שאם המכשיל המציא את החפץ שיכול הנכשל לעשות בו את העבירה אבל לא גרם לו את הרצון לעבור אזי בספק מכשול לא עבר המושיט מה שאין כן אם בלעדיו לא היה בא הרצון לנכשל לעבור, ולפי זה גם אשה שספק מכשילה גברים בהרהור עוברת על ולפני עור אבל לא בבחורים שממילא ההרהור מצוי בהם כמו שפרש"י במסכת סוכה דף כ"ו עמוד ב' ואכ"מ.

והגדולים שסמך עליהם בקונטרס נראה שתפסו את כל הספקות לחומרא ולדוגמה מה שקבעו שחצאית צריכה להגיע עד עשרה סנטימטרים מתחת לברך כדי שלא תתגלה מקצת מן הברך בכל מצב אפילו באקראי, והלא שמא פחות מטפח אינו ערוה אפילו באשה אחרת כדעת החולקים על בה"ג ושאפילו באבר השוק בעינין טפח כדעת הראב"ד, ושמה הברך או חלק ממנה אינה בכלל השוק, ואם תמצי לומר דהוי ערוה שמא אינו ערוה אלא לקריאת שמע שאז אסור לראותו גם אם אינו מתכוון ליהנות כפרוש הבית יוסף מה שאין כן מצד ההסתכלות שמא לא תתגלה הברך ושמה לא יראוה ושמה לא ירהרו בה. ועיין מה שכתבתי במכתב הנ"ל בגילוי מקצת שערות במבוי, ושם תמור יותר כיון שגילוי השערות הוא קבוע ורק

ד' אמות ובבאר היטב באבן העזר סימן כ"א סעיף קטן ב' הביא כן בשם מהרא"י ובית הלל וכן משמע בברייתא נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין עכ"ל ואלמא היו קרובים זל"ו. ולענינו לא מצינו בשום מקום שאסור לאשה ללכת לפני אדם בדרך אפילו בד' אמותיו כי היא בתומה הולכת ואינה עושה כלום ורק החיוב הוא על האיש שלא להרהר בה, ואם מדקדקת בפסיעותיה אין הכי נמי נענשת כבתו של ר' תנינא בן תרדין במסכת עבודה זרה דף י"ח עמוד א'. וכן במסכת עבודה זרה דף כ' עמוד ב' אסור להסתכל בבגדים צבעוניים של אשה אבל אינו אסור לה ללבוש אותם, אף על פי שמתכוונת שהזכר יתן עינים בה כפרש"י בפרשת ויחי על הכתוב בני אתונו עיי"ש.

(2)

ומה שהביא בקונטרס בהערות אות ג' ממדרש תנחומא פרשת וישלח על הכתוב ותצא דינה וז"ל מהו שתצא אשה בעיר של זהב בשבת וכו' רבנן אמרי אף בחול אסור לצאת בהן לרשות הרבים מפני שהעם מסתכלין בה ופגם הוא לאשה שלא ניתנו תכשיטין לאשה אלא שתהא מקושטת בהן לתוך ביתה שאין נותנין פרצה לפני הכשר וביותר לפני הגנב עכ"ל, זהו ממידת חסידות ואינה הלכה וכן בתנחומא הישן הנוסח הוא אף בחול אינה צריכה לצאת עכ"ל ולא שאסור. והמשיך בתנחומא, לכך צריכה אשה להיות יושבת בתוך ביתה ולא תצא לרחוב שלא תיכשל עצמה ולא תביא מכשול לבני אדם ונמצאו מסתכלין באשה עכ"ל ואטו אסור לה לצאת כלל, ועיין מה שכתבתי בשו"ת בני בנים חלק א' סימן מ'.

(3)

עוד הביא בהערות דברי רבנו יונה מאגרת התשובה אות נ"ח, וז"ל וצריכה האשה שתהא צנועה ונוהרת שלא יסתכלו בה בני אדם חוץ מבעלה מפני שהמסתכלים בפניה או בדיה יורדין לגיהנום והיא ענושה בעונש כל אחד ואחד מהם מפני שהחטיאה אותם ולא נהגה בצניעות בעצמה ונכשלו בה עכ"ל. הנה רבנו יונה לשיטתו שהסתכלות בנשים אסורה מדאורייתא ועיין באבן העזר סימן כ"א בבית שמואל סעיף קטן ב' ובאוצר הפוסקים, ומכל מקום הלא מותר לה לצאת בפניה וידיה מגולות ולא אסרינן לה בגלל מכשול ולכן על כרחך כאן מיירי בעושה איזו פעולה

השיהוי במבוי הוא ארעי מה שאין כן כאן שגם גילוי מקצת הברך הוא ארעי.

(4)

והנה יש מקום לאמר ששער חמור יותר מבשר לענין קריאת שמע שהרי רב ששת אמר שער באשה ערוה ולא הזכיר בו טפח, שכמו שלראשונים המפרשים אותו לענין הסתכלות אסור להסתכל אפילו בכל שהו משערה כדי להינות ממנה הוא הדין לראשונים המפרשים אותו לענין קריאת שמע יהיה אסור לקרוא כנגד שער כלשהו. וכן נראה ברוקח סימן שכ"ד שכתב ושער בין אשתו בין אשה אחרת או שוקה או טפח מבשרה או בזרועותיה מגולות אסור עכ"ל הרי שהפך את סדר הגמרא וכתב טפח מבשרה באמצע וממילא טפח אינו קאי על שוק ושער שכתב בתחילה, ודעת הרוקח כדעת הב"ח שבשוק אסור אפילו פחות מטפח והוא הדין שער. וכן ממה שכתב ובזרועותיה מגולות עכ"ל שהוא דת יהודית שאמרו במסכת כתובות דף ע"ב עמוד ב' טווה בשוק וכו' במראה זרועותיה לבני אדם עכ"ל ולא כתב טפח מבשרה או מזרועותיה משמע לע"ד שגם בזרועותיה לא נאמר דין טפח, ורק בזה על כרחך כוונתו לקולא שרק אם הזרועות מגולות אסור והיינו שלפחות רובן מגולה כמו אצל דת יהודית כי על פחות מרוב לא שייך הלשון זרועותיה מגולות, ושלא כחיי אדם כלל ד' אות ב' שהשווה זרוע לשוק וכן בכרוז שהביא בקונטרס בהערה א' השוו מרפק שביד לברך שברגל ואינו כן ודוק. ולפי משמעות הרוקח ניחא שזרועות הרחוקות מבית הערוה קיל יותר משוק וממקומות בגוף הקרובים לו. ועיין במסכת גיטין שף צ' עמוד א' זו היא מדת אדם רע שרואה את אשתו יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק ופרומה משני צדדיה וכו' עכ"ל והיינו דת יהודית כמו שכתבו שם בתוספות, ופרש"י ופרומה משני צדדיה אצל אצילי ידיה כדרך הארמיות שבצרפת שבשרן נראה מצדיהן עכ"ל ואצילי ידים הן בתי השחי עיין בירמיה פרק ל"ח פסוק י"ב, הרי שהפריצות בגילוי זרועותיה היא שעל ידי כך נראה בשר גופה ממש בצדי בית השחי ולא בגלל הזרועות עצמן וזו כוונת תפארת שמואל על הרא"ש במסכת ברכות פרק ג' אות ל"ג ועיין בדברי חמודות שם. וכן מכואר בירושלמי שם, מניין היוצאה וראשה פרוע צדדיה פרומין זרועותיה חלוצות וגו' עכ"ל ופרש בקרבן העדה בפרוש השני וז"ל

כשבשרה נראית איירי זרועותיה בעינין שיהיו חלוצות לגמרי אבל אם זרועות בגדיה קרועות אע"פ שבשר זרועותיה נראה אין זה פריצות עכ"ל והן הן זרועותיה מגולות שנקט הרוקח וזה נעלם מעיני האחרונים. ולפי זה יש ללמד זכות על היוצאות בשרוולים קצרים כי רק בשמלות בלי שרוולים כלל עוברות על דת יהודית, ברם במקום שנהגו ללבוש שרוולים ארוכים שוב הווי מן המקומות המכוסים בגוף ואסור בטפח.

(5)

איברא לענין שער, שאר ראשונים העתיקו את סדר הגמרא ושלא כרוקח וכן משמע הלשון שער באשה ערוה עכ"ל ולא שערה באשה ערוה ולכן הסמיכו על הכתוב שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד עכ"ל שפרושו הרבה שערות כמו עדר העזים. והראב"ד הובא בספר ההשלמה והמאורות ובחזושי הרשב"א באר למה הוצרך רב חסדא לאמר שוק באשה ערוה הלא נכלל בטפח באשה ערוה, שבא לאמר ששוק באשה מקום צנוע וערוה הוא ואפי' לגבי בעלה אע"פ שאינו צנוע באיש עכ"ל הרשב"א וממה שלא תרץ שבשוק אפילו פחות מטפח אסור משמע בודאי שגם בשוק צריכים טפח וכן כתבו האחרונים. והנה לדעת הרוקח שבשוק אסור בפחות מטפח אפשר שהוא הדין בשער, אבל לדעת הראב"ד וכו' שגם בשוק בעינין טפח אין סברה ששער יהיה חמור משוק שהכתוב קרא לה ערוה בהדיא אלא בודאי שער מותר בפחות מטפח.

ולוד יש מקום לדייק בראב"ד שכתב טפח באשה ערוה דוקא ממקום צנוע שבה ועלה קאתי ר' חסדא למימר שוק באשה מקום צנוע וערוה וכו' אבל פניה ידיה ורגליה וקול דבורה שאינו זמר ושערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להן מפני שהוא רגיל בהן ולא טריד עכ"ל, שמחוץ לצמתה מיירי בשער הנופל על המצח ועל הצוואר שאינם מקום צנוע באשה ולכן השער שם מותר אפילו יותר מטפח בדומה לפניה ידיה ורגליה שמותרת ביותר מטפח וכן דייק בשו"ת אגרות משה חלק אבן העזר חלק א' סימן נ"ח. ומיהו יש לדחות שלא בא הראב"ד להשוות בין שער מחוץ למקומו לבין פניה וכו' לענין היתר יותר מטפח והעד שהפריד ביניהם בקול דבורה, אלא קושטא קאמר שהשער מחוץ לצמתה שנהגו נשים

בימיו לגלות אינו אסור כי בודאי הן לא נהגו לגלות יותר מטפח ועיין בשו"ת מהר"ם אלשקר סימן ל"ה וכתבתי מזה במקום אחר [לעיל סימן כא].

והנה הראב"ד מיירי באשתו ובקריאת שמע וכמו שהמשיך שם ובאשה אחרת וכו' עכ"ל אלמא שלפני כן מיירי באשתו, ועיי"ש שכל דברי הראב"ד הם בהסתכלות, שמותר להסתכל באשתו כשקורא את השמע כיון שלא יבוא להרהר בה לפי חילוק המקומות בגוף כל מקום לפי דינו אבל באשה אחרת אסור, ואין בראב"ד שום גילוי מהו אסור לאשה בעצמה לגלות וכמו שסיים שבאשה אחרת אסור להסתכל בשום מקום אפילו באצבע קטנה ובשערה וכו' עכ"ל שכלל שער עם אצבע קטנה שמותר לה לגלות. וחזרנו לדברי רבנו תם ורי"י ורמב"ם וכו' שלדעתם לא נאמר שער באשה ערוה לענין קריאת שמע כלל שבוה הראב"ד ורוב ראשונים חולקים, אבל לענין הסתכלות כולי עלמא מודו שלא נאמר שער טפח לענין הסתכלות אלא רבנו תם מפרש ששער באשה ערוה בא לחדש שגם בשער אסור להסתכל כלל כמו באצבע קטנה ולכן לא נזכר בו שער טפח, ואילו הראב"ד מפרש ששער באשה ערוה בא לחדש שדין שער כדין בשר לענין קריאת שמע כנגד אשתו ובוה שיעורו בטפח אבל באשה אחרת אסור להסתכל אפילו במשהו כיון דטריד ומיהו בפחות מטפח האיסור הוא על האיש להסתכל ולא על האשה לגלות וכדאמרן. ורק בודאי לדעת הראב"ד כיון שטפח באשתו במקום מכוסה בין של בשר בין של שער נקרא ערוה לקריאת שמע, ממילא הוי פריצות לאשה לגלות טפח מבשרה או משערה בפני זרים גם אם לא יסתכלו בה. אבל בפחות מטפח מלבד לדעת הרוקח לא מצאנו איסור לגלות שערה אם לא משום דת יהודית, כן נראה לי אמת בדברי הראשונים וה' יצילני ממשגה.

(6)

נותר לבאר את מחלוקת האחרונים בפריעת שער לגבי קריאת שמע, שבמשנה ברורה סימן ע"ה סעיף קטן י' כתב שאפילו אם דרך אשה זו וחברותיה באותו מקום לילך בגלוי הראש בשוק כדרך הפרוצות אסור וכמו לענין גלוי שוקה דאסור בכל גווני כיון שצריכות לכסות השערות מצד הדין וכו' עכ"ל. ואילו בערוך השלחן אות ז' כתב שמותר לנו להתפלל ולברך נגד ראשיהן המגולות כיון שעתה רובן הולכות כן

והוה כמקומות המגולות בגופה וכמ"ש המרדכי בשם ראב"ה בספ"ג וז"ל כל דברים שהזכרנו לערוה דוקא בדבר שאין רגילות להגלות אבל בתולה הרגילה בגילוי שיער לא חיישינן דליכא הרהור עכ"ל המרדכי וכיון שאצלינו גם הנשואות כן ממילא דליכא הרהור עכ"ל הערוך השלחן והשיג בוה על ספר משנה ברורה שהיה למראה עיניו וכמו שעשה בהרבה מקומות. ועיין בבני בנים חלק ב' סימן ח', ורק מה שכתבתי שם שבעל המשנה ברורה נהג כמנהגי פולין אפשר שטעות היתה בידי כי התחנך בוילנא ודר בראדין שהיתה ברוסיה הלבנה בצדה המערבי קרוב לפולין.

מה שהוכיח במשנה ברורה מגילוי שוק דאסור בכל גווני אינו ראיה לע"ד כי שאני שוק שהכתוב קראה ערוה בהדיא וכמו שכתב בספר האשכול הלכות קריאת שמע פרק ז' כיון דקרא קרי ערוה אית ביה משום לא יראה כך ערוה דבר עכ"ל. והנה בספר האשכול כתב כן לגבי טפח באשה ערוה שלא נזכר בקרא, וצריך לפרש כוונתו שמשוק נלמד לקרוא ערוה לכל מקום בגוף שדרכו להיות מכוסה ושייך בו לשון גילוי וכלשון הכתוב גלי שוק וגו' תגל ערוותך עכ"ל ושלא כפרוש הראב"ד, וכיון שהכתוב קרי לה ערוה לכן כל מה שקראו לה חכמים ערוה הוי דומיא דשוק ומעין דאורייתא תקנו שאפילו אינו מסתכל בה ואינו נהנה אסור לקרוא את השמע כנגדה כמו בערוה ממש שכתוב בה לא יראה ולא כתוב לא תראה, ואם כן הוא הדין לשער אף על פי שהאשכול הביאו רק אחר כך עיי"ש.

והנה בספר האשכול השיג על דעת רב האי גאון שכתב לענין טפח מגולה שאין איסור לקרות אלא כשמסתכל בה ומתכוון לראות אבל בראיה בעלמא מותר, שעל זה כתב האשכול לא שמענו מרבתינו חילוק זה כיון דקרא קרי ערוה וכו' עכ"ל. וכן משמע בסמ"ג מצוה עשה י"ח וסמ"ק מצוה פ"ג שכתבו שטפח באשה ערוה אם הוא מגולה ולא יקרא עד שיחזיר פניו ממנה עכ"ל ומשמע שבעצימת עינים לא מהני אף על פי שאז אינו מסתכל. ולא הבנתי מה שכתב בפסקי הריקנטי סימן כ"ז בדברי הסמ"ק עיי"ש. וכן ברמב"ם בהלכות קריאת שמע כתב כל גוף האשה ערוה לפיכך לא יסתכל בגוף האשה כשהוא קורא ואפילו אשתו ואם היה מגולה טפח מבשרה לא יקרא כנגדה עכ"ל, ובספר בני ציון על אורח חיים לגרבי"צ

ליכתמן ז"ל בסימן ע"ה אות א' דייק שיש בו שני דינים א' שלא יקרא אם מסתכל בגוף האשה אפילו בכלשהו וב' שאם היה מגולה טפח ממנה לא יקרא כנגדה אפילו אינו מסתכל כלל הפך מה שפרשו בגמרא אדם כלל ד' ובבאור הלכה. וכבר דייקנו כן בדברי רבנו תם, ורק לדעת האשכול גם שער וקול נאסרו לענין קריאת שמע וכן נראה בספר יראים הקצר מצוה י"ב ובשלם שצ"ב שהוצרך לעת לעשות לה' להתיר קריאת שמע כשהנכריות מזמרות כלומר אף על פי שאינו רוצה לשמוע.

ונמצאו ג' שיטות לענין קריאת שמע מול טפח מגולה, א' שיותר לקרוא אפילו רואה טפח מגולה באשה אם אינו שם לב אליה ואינו מהרהר שזוהי דעת רב האי גאון הביאו רבנו יונה במסכת ברכות בד"ה ערוה בעששית ויש לדקדק בלשונו ואכ"מ. ב' שיותר לקרוא בפני טפח מגולה אם אינו מסתכל כלל וכגון שמעצים עיניו שזוהי דעת הראב"ד והראשונים אשר אתו לפי מה שבארתי דבריו שתלה בטרוד שמירי באיסור הסתכלות מצד האיש ולא בגילוי מצד האשה, וכל שכן לפי דעת רב האי גאון ורבנו יונה. ג' שאפילו מעצים עיניו אסור לקרוא נגד טפח מגולה באשה דומיא דערוה דאורייתא שזוהי דעת ספר האשכול ורמב"ם וסמ"ג וסמ"ק ועוד ראשונים ועיין בבאור הלכה שיש להתמיר כדעה זו ובדיעבד או בשעת הדחק לסמוך על הדעה השניה.

(7)

כל זה בטפח מן המקומות המכוסים שאז אסור ליחיד לקרות נגדו או אם רואהו אפילו אם בעצמו אינו מהרהר לדעת הראשונים הנ"ל שלא כרב האי גאון, מה שאין כן אם נשתנו אותם מקומות להיות מגולים וכעת כולי עלמא רגילים בהם ולא טרידי שוב אינם ערוה לקריאת שמע. ורק בזה נחלקו האחרונים כי לדעת המשנה ברורה רק אותו שער שמצד הדין מותר לגלות אלא שנהגו לכסותו חוזר להיתרו לענין קריאת שמע מה שאין כן מה שאסור מן הדין לגלות, ואילו לדעת הערוך השלחן גם שער שאסור מן הדין מכל מקום אם נהגו לגלותו מותר לקרוא את השמע כנגדו דזיל בתר טעמא ולא טרידי והביא ראייה מראב"ה שבכל ענין תלוי ברגילות לגלות וכן הוא לשיטת הראב"ד ודעמיה, וכל שכן לשיטת הרמב"ם וכו' שלא

נאמר שער באשה ערוה אלא לענין הסתכלות בלבד מה שאין כן לענין קריאת שמע אם אינו מסתכל שרי לקרות אם ראש אשה מגולה כלשון ספר האגודה.

והנה במשנה ברורה מיירי ביוצאות פרועות ראש לגמרי כמו שכתב שיש בזה איסור תורה מדכתיב ופרע וכו' עכ"ל מה שאין כן במסכות רוב הראש אף שמגלות קצתו דהוי דת יהודית גם הוא יודה, וזהו שכתב גם כל בנות ישראל המחזיקות בדת משה וכו' עכ"ל ולא כתב דת משה ויהודית ומה שנקט דוגמה משער היוצא חוץ לצמתה דיבר בהוה. ואפילו הדבר ספק בדעתו עדיין הוי ספק ספיקא שמא דת יהודית יכולה להשתנות לפי המנהג ואפילו אינה משתנית שמא הלכה כרב האי גאון שמי אינו מהרהר מותר לקרוא את השמע כשרואה ערוה דרבנו, וכאן שהרבים רגילים בשער אינם גרועים מיחיד שאינו מהרהר.

וראייה לזה האחרון מהסתכלות בעלמא בנשים, כי הנה רב האי גאון התיר קריאת שמע ברואה טפח מגולה אם אינו שם לב ורבו החולקים וכנ"ל, ואולם בעיקר יסודו שאדם יכול להביט בנשים אם מכיר בעצמו שאינו מהרהר גם דעת הסמ"ק מצוה ל' היא כן שכתב שאינו אסור להסתכל בנשים רק שנהנה בהסתכלה אבל אי דמיין עליה ככשורי וכו' שרי עכ"ל. וכן דעת הריטב"א בסוף מסכת קדושין, הכל לפי מה שאדם מכיר בעצמו אם ראוי לו לעשות הרחקה ליצרו עושה ואפילו להסתכל בבגדי צבעונין של אשה אסור כדאיתא במס' ע"ז ואם מכיר בעצמו שיצרו נכנע וכפוף לו ואין מעלה טינא כלל מותר לו להסתכל ולדבר עם הערוה ולשאל בשלום אשת איש והיינו הא דר' יוחנן דיתיב אשערי טבילה ולא חייש איצר הרע וכו' ורב אדא בר אהבה שאמר בכתובות דנקיט כלה אכתפיה ורקיד בה ולא חייש להרהורא מטעמא דאמרו וכו' עכ"ל. וכולם שלא כספר החינוך מצוה קפ"ח שכתב שלפי הדומה אין אדם רשאי לסור מכל מה שהזהירו חז"ל אפילו אינו מהרהר ושאיין ראייה מחכמי התלמוד שהקילו כי היו צדיקים מפורסמים וגם לא עשו אלא לצורך מצוה עיי"ש. ומה שכתב הריטב"א שאפילו להסתכל בבגדי צבעונין אסור עכ"ל אינו רוצה לאמר שרק מי שרוצה לעשות הרחקה לא יסתכל כי לדבריו אדרבה רק מי שיודע שאין יצרו מתגבר עליו מותר לו להסתכל ולשאר

אנשים אסור, אלא הכי קאמר שראוי לאדם לעשות הרחקה ליצרו כדרך שאסרו חכמים לכל אדם להסתכל בכגדי צבעונין.

וסיים בריטב"א שאין ראוי להקל בזה אלא לחסיד גדול שמכיר ביצרו ולא כל ת"ח בוטחין ביצרון וכו' עכ"ל. ומכאן לספר ים של שלמה במסכת קדושין פרק ד' אות כ"ה שהעתיק דברי הריטב"א, ובהקדמה שם כתב הכל לפי מה שענינו רואות וגם שמושל ביצרו ויכול להתגבר עליו מותר לו לדבר ולהסתכל בערוה ולשאול בשלומה ועל זה סומכים כל העולם שמשתמשים ומדברים ומסתכלים בהנשים וכו' ואם רואה שיצרו מתגבר עליו יעשה הרחקה לעצמו שלא ידבר כלל עם אשת איש ואפילו בכגדים צבעוניים אסור להסתכל עכ"ל ועיין בבני בנים חלק א' עמוד ל"ה בהג"ה ובהערות לחלק א' שבסוף חלק ב' אודות ההקדמות בספר ים של שלמה, וקשה טובא נהי שהריטב"א אינו סובר כספר החינוך שאינו רשאי להקל אלא רק שאין ראוי לו להקל אם אינו חסיד גדול מכל מקום היאך כתב המהרש"ל שעל זה סומכים כל העולם, אטו כולי עלמא חסידים ומושלים ביצרים.

אלא כוונת המהרש"ל היא שאין ליחיד להקל לעצמו באיסור הסתכלות וכו' יותר מאחרים אם לא שהוא חסיד גדול אבל בדבר שנתפשט שפיר יכולים העולם לסמוך שאינם נכשלים ורק או יש ליחיד שיודע שיצרו מתגבר עליו לעשות הרחקה לעצמו. וכן הם דברי הלבוש בסוף המנהגים בסוף אורח חיים בענין שהשמחה במעונו דעכשיו מורגלות הנשים הרבה בין אנשים ואין כאן הרהורי עברה כ"כ דמין עלן כקאקי חיוורא מפני רוב הרגלן ביננו וכיון דדשו דשו עכ"ל, והוא כדברי הראשונים וכדעת הערוך השלחן בפריעת ראש שכיון שרגילים בה אינם טרודים. וכיון שאינם טרודים אין האשה מכשילה אחרים באותם מקומות ואינה עושה כלום, ורק לעולם אסור לה לצאת בגילוי רוב הראש שזה הוי דאורייתא או מתקנת חכמים ואינו משתנה.

והרבה תלוי במקום ואסור להקל אפילו כחוט השערה במקום שנהגו להחמיר, ולכן איני מחבר רשימה של הנהגות צניעות ותן לחכם ויחכים עוד.

יהודה הרצל הנקין

סימן כז

אשה בברכת חתנים

בי"ה, כ' טבת תשנ"ז
לאשה אחת

שההלכה צריכה להיפסק על פי קריטריונים חברתיים ועל פי החשש שלא להיחשב פמיניסט או קונסרבטיבי ושאין מקום לאנשים פשוטים לבטא את אמונתם בה' על ידי לקיחת חלק בטקסים דתיים כל זמן שהדברים נעשים בתוך המסגרת ההלכתית, אלו תורף דבריך וצרפת שאלות מפורטות בענין שבע ברכות.

הנה תוכלי לכבד אשה בקריאת הכתובה כי אין בה קדושה או ברכה אלא היא קריאת שטר חוב בעלמא כדי להפסיק בין קדושין לנשואין, ולפי מנהגנו שגם אחר קורא את הכתובה וכן משמעות הרמ"א באבן העזר סימן ס"ב סעיף י' ולא רק המכרך ברכת האירוסין קורא אותה ושלא כמנהג שהביא בשו"ת מהר"ם מיניץ סימן ק"ט בד"ה עתה, אם כן גם אשה

מזל טוב על כלולותיך, אמנם לא יכולתי להשיב עד כה כי אני טרוד בעריכת ספרי מלבד טרדות בבית ובמדרשה שבהנהלת אשתי נ"י. במכתבך מג' טבת כתבת שכבר הקדשת ד' שנים ללימודי תורה במדרשה בא"י מלבד לימודיך באוניברסיטה ושעודך ממשיכה ללמוד תורה, וכתבת שכואב לך שבטקס הנשואין לא יהיה תלק לקרובותיך ותברותיך ושאר נשים החשובות לך וששאלת מכמה רבנים האם יש מקום לאשה להשתתף באמירת שבע ברכות תחת החופה ושכולם השיבו שאינם יכולים לנקוב בסברה לאסור אבל אין הדבר מקובל. ועל זה יש לך צער